

Trh a základní elementy trhu

Vznik trhu, typy trhu. Tržní subjekty. Poptávky, nabídka, cena. Faktory ovlivňující poptávku a nabídku. Konkurence. Význam a funkce trhu. Formy ekonomické organizace a základní otázky ekonomického života. Hranice produkčních možností jako ilustrace volby v ekonomii. Náklady příležitosti. Spotřební a úsporová funkce.

Vznik trhu

Vysoký stupeň dělby práce vyvolává vznik trhu. Z tohoto vyplývá, že hlavním faktorem vzniku trhu je dělba práce.

Dělbu práce můžeme rozčlenit do čtyřech skupin:

- 1) **Přirozená dělba práce** – historicky první forma spočívající v rozdělení pracovních činností podle osobních přirozených dispozic. Cílem je efektivnější práce (muži loví, ženy dělají ostatní méně náročné práce, které již muži po lovu nemuseli vykonávat).
- 2) **Společenská dělba práce** – funguje na stejném principu jako přirozená dělba. Došlo k ní později rozdělením na zemědělce a pastevce. Oddělení řemesel, obchodu od výroby. Zvyšuje se efektivnost tím, že každý výrobce se může specializovat v souladu se svými individuálními schopnostmi.
- 3) **Dělba práce v pracovních operacích** – další vývoj založený na technickém rozvoji. Vznikla s manufakturní výrobou. Spočívá v tom, že jeden dělník se specializuje pouze na jednu činnost.
- 4) **Mezinárodní dělba práce** – posouzení z hlediska územního. Působí i přírodní a klimatické podmínky.

S dělbou práce vznikl problém výměny činností mezi jednotlivými výrobci. Pokud šlo o první formy, bylo možné vyměňovat výrobek za výrobek (tzv. **barter**). Postupně složitější dělba práce se toto stává velmi obtížným a dochází ke vzniku **peněz**.

Peníze – jsou zvláštním statkem, který zprostředkovává výměnu ostatních statků, usnadňuje tuto výměnu a odstraňuje nutnost zprostředkujících výměn. Peníze postupem času měnili svoji materiální podobu (kožešiny, olej, plátno, drahé kovy, mince, papírové peníze a nakonec i bezhotovostní peníze). Peníze samy o sobě nejsou užitečné. Jejich užitečnost spočívá v tom, že je lze v kterékoliv době a na kterémkoliv místě vyměnit za užitečný statek, který uspokojí nějakou naléhavou potřebu. Proto lidé po penězích touží, a proto i peníze samostatně považujeme za vzácný statek.

Definice trhu – Uspořádání, při kterém na sebe vzájemně působí prodávající a kupující, což vede ke stanovení cen a množství komodity (oblast ekonomiky, ve které dochází k výměně činností mezi jednotlivými ekonomickými subjekty prostřednictvím směny zboží).

Trh je nutný. Je to nejdokonalejší dosud poznaný regulátor a stimulator ekonomického rozvoje.

Typy trhů

Podle územního hlediska:

- **místní** – jedna z prvních forem, vztahuje se bezprostředně k určitému místu (jarmark, městský trh)
- **národní** – rozumí se trh v rámci státního celku
- **světové** – je projevem skutečnosti, že autonomie národních trhů je jen částečná.

Podle počtu zboží, které na trhu sledujeme

- **dílčí** – je trhem, na kterém se prodává a kupuje jediný druh zboží
- **agregátní** – je trh veškerého zboží.

Podle předmětu koupě a prodeje

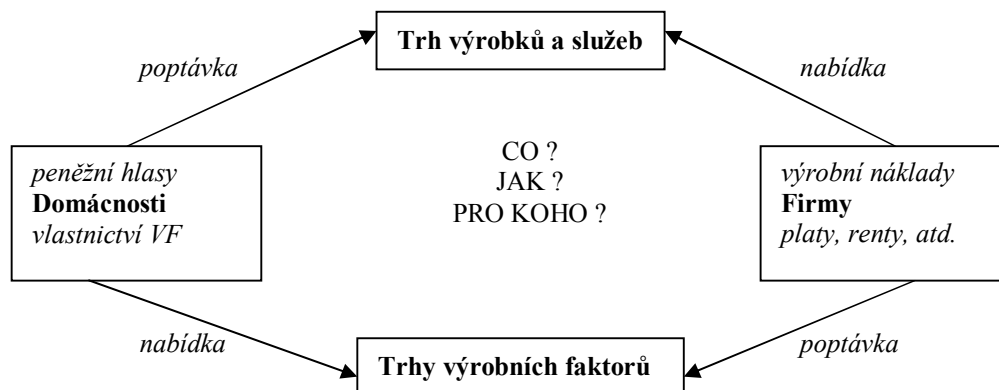
- **trh výrobních faktorů** – půda, práce, kapitál
- **trh peněz**
- **trh produktů** – výrobky a služby

Tržní subjekty

Rozlišujeme tři základní subjekty trhu:

- 1) **Domácnosti** – přicházejí na trh za účelem uspokojení potřeb. Chtějí užitečné vzácné statky pro svoji spotřebu. Vystupují jako kupující na trhu výrobků a služeb. Domácnosti vystupují jako prodávající na trhu výrobních faktorů, aby za příjmy mohli nakupovat výrobky pro svoji spotřebu.
- 2) **Firmy** – subjekty vyrábějící za účelem prodeje. Na trhu výrobků a služeb vystupují jako prodávající. Za utržené peníze nakupují výrobní faktory za účelem opakování výroby. Jejich cílem na trhu je maximalizace zisku.
- 3) **Stát (vláda)** – stát vstupuje na trh s (hlavním) cílem ovlivnit jej, modifikovat jeho působení, odstranit některé jeho negativní dopady na ekonomiku a jeho pozitivní vliv naopak stimulovat.

Obr.1: Tok výrobních faktorů, výrobků a služeb

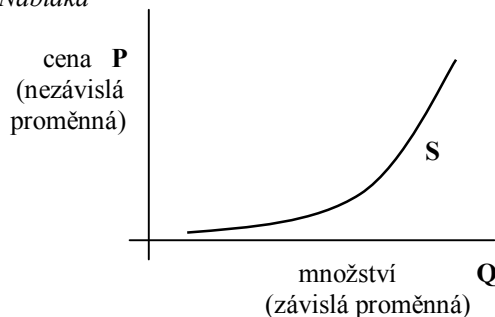
Nabídka

Agregátní nabídka (Aggregate Supply - AS) – Souhrn všech zamýšlených prodejů, se kterými přicházejí výrobci na trh. Celková nabídka je určena objemem výroby všech výrobců a cenami, za které chtějí své výrobky prodat.

Individuální nabídka – nabídka jednoho výrobce. Je určena objemem výroby tohoto výrobce a zamýšlenými cenami jeho výrobků.

Dílič (tržní) nabídka (Market Supply - MS) – nabídka jediného výrobku od různých výrobců. Jde o nabídku na trhu jednoho výrobku.

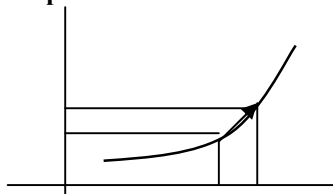
Graf 1: Nabídka

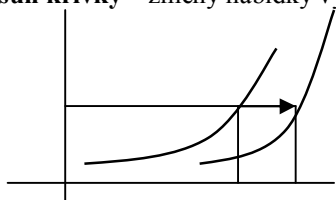
Zákon rostoucí nabídky – růst ceny vyvolává růst nabídky, pokles ceny vyvolává pokles nabídky. Růst ceny vyvolává větší zájem ze strany výrobců. Zvýšení cen také umožní nakoupit více výrobních faktorů a rozšířit výrobu.

Dále vlivem zákona klesajících výnosů – vyšší objem produkce budou výrobci schopni vyrobit jen za cenu vyšších nákladů na jednotku produkce, musí tedy stoupnout i ceny.

Posun po křivce – změna nabízeného množství vlivem změny ceny

Posun křivky – změny nabídky vyvolaná jinými než cenovými vlivy

Poptávka

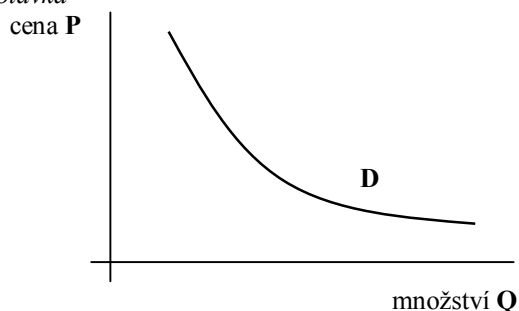
Agregátní poptávka (Aggregate Demand - AD) – souhrn všech zamýšlených koupí na trhu. Celková poptávka je objem výrobků, které si chtějí kupující pořídit a cenami, za které jsou ochotni tyto výrobky koupit.

Individuální poptávka – poptávka jediného kupujícího nebo poptávka po produkci jediného výrobce

Dílčí (tržní) poptávka – (Market Demand - MD) – poptávka po jednom výrobku.

Poptávkou rozumíme jen **efektivní koupěschopnou poptávku**, což je poptávka omezená rozpočtem (jen ta poptávka na kterou máme peníze).

Graf 2: Poptávka

Zákon klesající poptávky – křivka poptávky je klesající. Když cena vzroste, poptávka klesne, když cena klesne, poptávka vzroste. Nízká cena zpřístupňuje zboží i těm, které dříve nakupovali méně a je významným psychologických faktorem, který působí na zvýšení poptávky.

Rozlišujeme změnu poptávaného množství (posun po křivce) od změny poptávky (posun křivky).

Cena

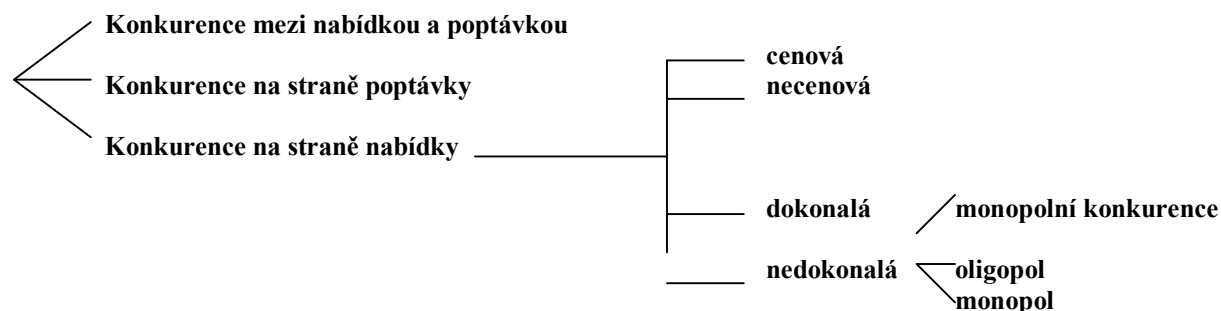
Rovnovážná cena – cena, za kterou se obchoduje v případě rovnosti nabídky a poptávky

Tržní cena – cena, která vzniká na trhu při aktuálním vztahu nabídky a poptávky

Je-li tržní cena příliš vysoká, pak výrobci příliš vyrábějí a spotřebitelé málo nakupují, důsledkem je přebytek zboží. Kvůli zbavení přebytku je nutno cenu snížit. Opačná situace nastane, je-li cena příliš nízká, pak poptávka převyšuje nabídku. Chtějí-li spotřebitelé svoji poptávku uspokojit, musí zaplatit více (dojde ke zvýšení cen). Stav rovnováhy se dosahuje jen výjimečně a krátkodobě.

Konkurence

Obr.2: Schéma konkurence

Tržní konkurence je proces, ve kterém se střetávají různé zájmy různých subjektů trhu.

Konkurence napříč trhem znamená střetávání nabídky a poptávky, tj. konkurence mezi nabídkou a poptávkou.

Konkurence mezi nabídkou a poptávkou

Výrobci chtějí prodat to, co vyrobili s co nejvyšším ziskem. Spotřebitelé chtějí v co nejvyšší možné míře uspokojit své potřeby nákupem zboží a za co nejnižší cenu. Tedy protichůdné názory. Rovnovážný stav (cena) je tedy určitý kompromis mezi nabídkou a poptávkou (pro nabídku je to cena nízká, pro poptávku vysoká – ovšem chtějí-li plnit svoje potřeby musí se obě strany tomuto bodu přiblížit).

Konkurence na straně poptávky – je střetem zájmů jednotlivých spotřebitelů vstupujících na trh. Každý spotřebitel chce nakoupit co nejvíce zboží co nejlevněji, třeba i na úkor ostatních spotřebitelů. Význam této konkurence *roste* zejména, je-li *poptávka vyšší než nabídka*. Pak konkurence mezi spotřebiteli vede k růstu ceny.

Konkurence na straně nabídky – Každý výrobce přichází na trh se snahou prodat co největší množství svých výrobků za co nejvýhodnějších podmínek, které mu umožní maximalizovat jeho zisk. Dalším cílem je oslabování pozic svých konkurentů (podíl na trhu). Oproti poptávce je významná v případě, kdy nabídka je menší než poptávka. Dále ji rozlišujeme na cenovou či necenovou a dokonalou či nedokonalou.

- 1) **Cenová konkurence** – spočívá ve zdánlivě nesmyslném dobrovolném snižování ceny zboží ze strany výrobců. Výrobci zlevňují, aniž by je k tomu nutil přebytek nabídky. Dělají to se snahou ovládnout trh s cílem zničit konkurenty.
- 2) **Necenová konkurence** – zde jsou různé metody (kvalita, reklama, obalová technika, poskytování slev, apod.)

V praxi dochází ke kombinaci cenová a necenové konkurence.

Z hlediska podmínek, jaké mají výrobci na trhu, se rozlišuje:

- 1) **Dokonalá konkurence** – je abstrakcí ekonomické teorie (v praxi téměř neexistuje). Základním předpokladem jsou *naprosto rovné podmínky pro všechny její účastníky*. Dále *mnoho výrobců vyrábí zcela homogenní produkci (stejnou)*. Jedinou formou konkurence je zde minimalizace zbytečných nákladů ve výrobě. Dokonalá konkurence tedy bezprostředně zainteresovává výrobce na vyhledávání úspor. Na dokonalé konkurenčním trhu jsou náklady na výrobu minimální. (Tomuto ideálu se přibližuje např. produkce pšenice.)
- 2) **Nedokonalá konkurence** – monopolní konkurence, oligopol a monopol

Situace v nedokonalé konkurenci:

- 1) **Monopolní konkurence** – jde o trh jednoho výrobku s mnoha výrobci (velká skupina), s volným vstupem na trh, produkt je ovšem diferencovaný. Mízi anonymita výrobců a ceny různých typů se mohou lišit (zubní pasty). Prosazují se cenové i necenové konkurence, jde o boj o zákazníka.
- 2) **Oligopol** – na trhu jen několik výrobců se značnou ekonomickou silou, brání vstupu dalších výrobců na trh. Ceny jsou vyšší, nutí spotřebitele kupovat za vyšší ceny, mají možnost omezovat nabídku. Konkurence mezi výrobci je hlavně necenová (automobilky).
- 3) **Monopol** – jediný výrobce určitého výrobku, s absolutní mocí nad spotřebitelem. Růst cen je limitován koupěschopností spotřebitelů. Likvidace konkurence na straně nabídky a ochromení působení tržního mechanismu. Nutná regulace státem.

Význam a funkce trhu

Trh hledá odpovědi na otázky **co?, jak?, pro koho?**

- Co? – určuje konkurence na straně poptávky. Spotřebitelé mají k dispozici peněžní hlasy. Tím, co koupí a co nekoupí, rozhodují o tom, co se vyrábět bude a co ne.
- Jak? – určuje konkurence na straně nabídky. Soutěž mezi výrobci rozhoduje o tom, za kolik se bude vyrábět, v jaké kvalitě a na jaké úrovni.
- Pro koho? – určují důchody, které se formují na trhu výrobních faktorů (mzdy, renty, úroky).

Trh je nutný. Je to nejdokonalější dosud poznáný regulátor a stimulant ekonomického rozvoje.

Nedokonalosti tržního mechanismu se snaží regulovat stát svými zásahy. V tomto se ekonomické teorie různí:

Sociálně tržní ekonomika zastává názor, že tyto zásahy jsou nutné.

Čistě tržní ekonomika považuje státní zásahy za destabilizující a připouští jen minimální zásahy.

Formy ekonomické organizace a základní otázky ekonomického života

Ekonomické systémy:

- 1) **Zvykový systém** – vychází z historie, zvyků a tradic. Některé otázky neřeší racionalitou, ale pouze podle zvyku a tradice.
- 2) **Příkazová ekonomika** – ekonomika, kde vláda plně rozhoduje o výrobě a rozdělování. Může být diktátorská, nebo i demokratická. Základ tvoří to, že předepisuje, co se bude spotřebovávat a vyrábět.
- 3) **Tržní ekonomika** – zde o základních otázkách ekonomického života rozhoduje systém cen, trhů, zisků a ztrát. Firmy vyrábějí statky, které poskytují nejvyšší zisky (Co?), technikami s nejnižšími náklady (Jak?) a spotřeba vychází z rozhodnutí, jak utratit mzdy a důchody vytvořené prací a majetkem (Pro koho?)
- 4) **Smíšená ekonomika** – obsahuje prvky trhu, příkazů i zvyků. Je určitým kompromisem přístupu k ekonomice.

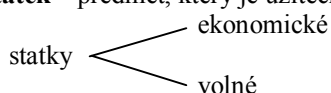
Základní otázky ekonomického života jsou: **Co?, Jak?, Pro koho?**

Ekonomická vzácnost – Při potřebě statků naráží člověk na omezenost zdrojů, které mu poskytuje příroda. Ekonomické statky jsou charakteristické svojí vzácností (jinak by nebyly otázky Co?, Jak?, Pro koho?).

Ekonomická vzácnost v sobě obsahuje dva aspekty:

- 1) **Omezenost** – aby byl člověk ochoten vynaložit energii na získání nějakého předmětu, nesmí být pro něj tento předmět volně dostupný (ni pitná voda z potoku za domem)
- 2) **Užitečnost** – daný předmět musí mít pro jedince nějakou užitnou hodnotu (ni lednička v Arktidě)

Volný statek – předmět, který je užitečný, ale zároveň dostupný (vzduch, voda)

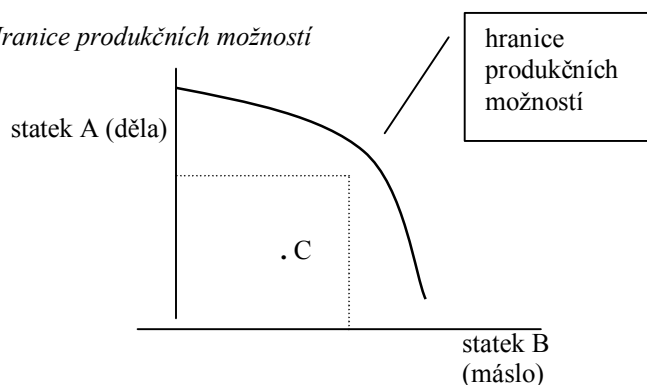

Vzácnost musíme posuzovat z hlediska prostoru i času.

Hranice produkčních možností jako ilustrace volby v ekonomii

Při představě, že výroba je omezena určitými zdroji, technologií a výrobními faktory (půda, práce, kapitál), naráží ekonomika na volbu, co je lepší vyrábět v poměru s jinými výrobky či hodnotami. Tuto mez nazýváme **hranice produkčních možností**.

Graf 3: Hranice produkčních možností

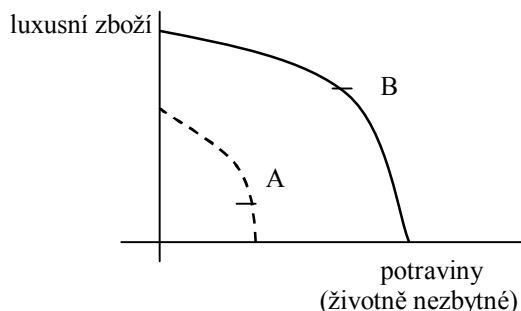

Jestliže ekonomika operuje na hranici produkčních možností, pak vyrábí efektivně. Ekonomika vyrábí efektivně, když nemůže vyrábět více jednoho statku, aniž by vyráběla méně jiného statku.

Bod C zachycuje nevyužitý zdroj a neefektivnost. Tento stav znamená plýtvání zdroji. Je možno vyrobit více A i B, aniž by na některé straně byla újma. Cílem zdravé ekonomiky je přiblížit se hranici produkčních možností.

Na dalším graf je vidět přerušovaná hranice produkčních možností chudé země, kde jsou zdroje převážně využity pro obživu a minimálně na luxusní zboží. Po zbohatnutí země se hranice posunula a zvýšila se spotřeba potravin i luxusního zboží, a zvýšil se i poměr luxusního zboží ku potravinám. Hranice se také posouvá vlivem míry investic do budoucna (technologie, atd.).

Graf 4: Hranice produkčních možností chudé země

Náklady příležitosti

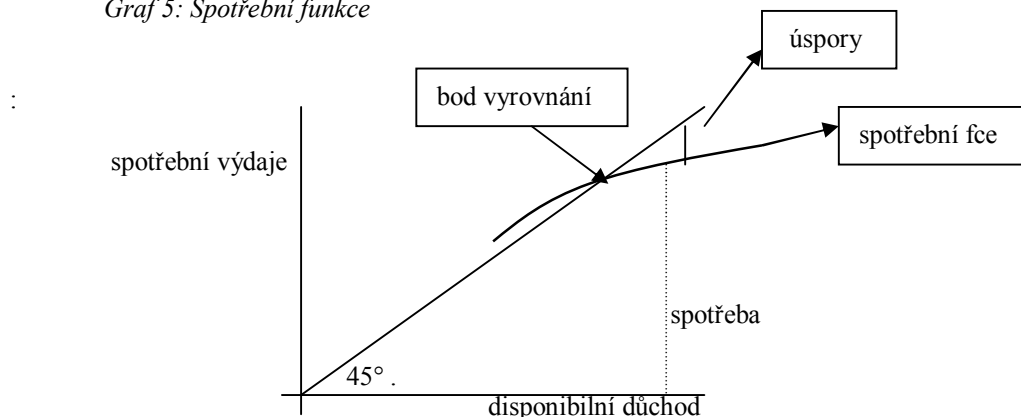
Při volbě volíme mezi různými alternativami (práce/dovolená, atd.). Ta alternativa, které jsme se vzdali se nazývá náklady příležitosti. Je možno ilustrovat i na hranici produkčních možností. Náklady příležitosti znamenají hodnotu ušlého statku nebo služby.

Spotřební a úsporová funkce

Spotřební funkce – zobrazuje vztah mezi úrovní spotřebních výdajů a úrovní disponibilního důchodu domácnosti (zavedl Keynes).

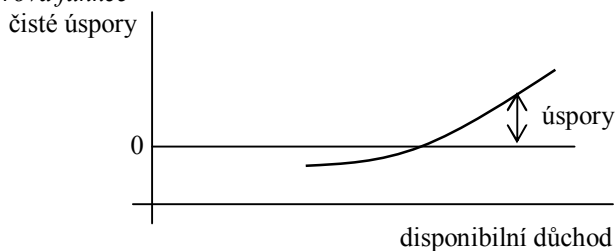
Jestliže spotřební funkce leží nad osou kvadrantu, domácnosti vykazují záporné úspory (čerpají z úspor). V bodě vyrovnání, kde se tyto dvě křivky protínají, domácnosti ani nespoří, ani nevykazují záporné úspory. Jestliže je spotřební funkce pod osou kvadrantu, mají domácnosti kladné úspory. Výše záporných nebo kladných úspor se vždy měří jako svislá vzdálenost mezi spotřební funkcí a osou kvadrantu. Viz graf 5.

Graf 5: Spotřební funkce

Úsporová funkce – důchod minus spotřeba (možno i záporné úspory – tj. čerpám-li z uspořených peněz). Je odvozena od grafu spotřební funkce.

Graf 6: Úsporová funkce

Literatura:

Ekonomie – Samuelson, str. 24-34, 128-130